

بودجهی سالانه‌ی عیراق؛ دابه‌شبوونی خه‌رجیه‌کانی یاسای بودجه له‌ئیس‌تا و دوو ده‌یه‌ی رابردوو

05-06-2024

نووسه‌ره‌کان

مه‌حموود بابان

کورتە : ئەو‌ه‌ی شوکینه‌ره خه‌رجی بنیاتنانی ژێرخانی ته‌ندرووستی و په‌روه‌رده، کشتوو‌کال و سه‌رچاوه ئاوییه‌کان و ژینگه، ته‌نانه‌ت وه‌رزش و گه‌نجان له عیراق، به‌شپۆه‌یه‌ک له دوو ده‌یه‌ی رابردوو هه‌ر سێ وه‌زاره‌تی کشتوو‌کال، پیشه‌سازی و سه‌رچاوه‌کانی ئاو ریژه‌ی 2% کۆی خه‌رجیه‌کانی ئەم ولاته‌یان بۆ دابینکراوه، که کۆی ب‌په‌که‌ی 28.8 تریلیۆن دینار بووه. له یاسا په‌سه‌ندکراوه‌شدا ریژه‌ی 1.57% ی له‌کۆی گشتی بۆ دانراوه، ئەو‌یش ئە‌گه‌ر خه‌رجبکریت.

رۆژی 3ی حوزەبرانی 2024 پەرلەمانتاری عێراق بەکەمترین ماوه، سەرەرای زیادکردنی ژمارەکان بە بەراورد بەسالی رابردوو، خستەکانی داھات و خەرجیەکانی یاسای بودجە 2024 ی پەسەندکرد.

دابەشبوونی خەرجیەکان لە یاسای بودجە 2024 دا رەنگدانەوهی دوو دەیهی رابردووی خەرجیەکانی وەزارەتی دارایی بۆ دامەزرێوەکان و وەزارەتەکان و ھەریمی کوردستان نییە. بەلکو ئەوێ لە بودجەکەدا ھاتوو و ئەوێ خەرجکراوە تەواو جیاوازی، دیارترینیان پشکی ھەریمی کوردستانە کە بەرەوام لە رابردوودا باس لە رێژە 17% و 12.64% و ھتد دەکرا، بەلام ئەوێ لە داتاکانی دوو دەیهی رابردوودا ھەرکەوت، نیوێ ئەو رێژەپەش نییە و ئەوێ وەزارەتی دارایی رەزامەندی لەسەر داو و ناردوویەتی بۆ ھەریمی کوردستان رێژە 5.76% کۆی خەرجیەکانی عێراق بوو.

ھەرۆھا، لەماوێ ئەم دوو دەیەدا خەرجیەکانی کەرتی ئەمنی، بەتایبەتیش ھەردوو وەزارەتی ناوڤ و بەرگری، لەدوای وەزارەتی داراییەو پەلی دووھمی گرتوو. لەماوێ ئەو 20 ساڵدا خەرجیەکانی ئەو دوو وەزارەتە 244 تریلیۆن دینار بوو و رێژە 17.09% کۆی رێژە خەرجیەکانی پیکھیناوە لە عێراق. بەپەلی سێیم لە عێراق خەرجیەکان لەو ماوێدا بۆ وزە (وەزارەتی نەوت و کارەبا) رۆشتوو، کەوا رێژە 14.05% کۆی خەرجیەکان بە بری 201 تریلیۆن دینار بوو، لە بودجە پەسەندکراوەکە ئەمسالدا رێژە بەشداری ئەو دوو کەرتە بۆ 17.97% بەرزکراوەتەو، واتە خەرجیەکان بۆ کەرتە نزیکە 4% زیاتر دەبێت لە دوو دەیهی رابردوو، کە ئەمەش بەدنیایەو لەسەر حسابی کەرتەکانی دیکە دەبێت.

ئەوێ شوکینەرە خەرجی بنیاتانی ژێرخانی تەندرووستی و پەرۆدە، کشتووکال و سەرچاوە ئاویەکان و ژینگە، تەنانت و ھەرز و گەنجان لە عێراق، بەشێوەیک لە دوو دەیهی رابردوو ھەر سێ وەزارەتی کشتووکال، پیشەسازی و سەرچاوەکانی ئاوی رێژە 2% کۆی خەرجیەکانی ئەم وڵاتەیان بۆ دابینکراو، کە کۆی پرەکە 28.8 تریلیۆن دینار بوو. لە یاسا پەسەندکراوەشدا رێژە 1.57% لەکۆی گشتی بۆ دانراو، ئەویش ئەگەر خەرجکریت.

دابەشبوونی خەرجیەکان لە دوو دەیهی رابردوو ئەو دەردەخات کەوا ژمارە پەسەندکراوەکانی نیو بودجە تەواو جیاواز دەبێت لەوێ لە وەزارەتی داراییەو خەرجکریت، ھەریوێش بەراوردیکی رێژە بەشداری 7 کەرت و سێ سەرۆکایەتیەیکە عێراق و ھەریمی کوردستان لە خەرجیەکانی دوو دەیهی رابردوو بە یاسای بودجە 2024 شەو دەکەین.

رێژە بەشداری خەرجیەکان لە دوو دەی رابردوو و یاسای بودجە 2024 دا

لەماوێ دوو دەیهی رابردوودا (2003-2023) لە ھەوت کەرت، سێ سەرۆکایەتیە و ھەریمی کوردستان رێژە 81.35% کۆی خەرجیەکانی لە دەولەتی عێراق فیدرال پیکھیناوە و لە یاسای بودجە پەسەندکراوی 2024 ییشدا رێژە 79.25% پیکدەھینیت، بەلام بەرێژە تەواو جیاوازیو.

لەماوێ ئەو دوو دەیەدا بەرزترین رێژە خەرجی بۆ وەزارەتی دارایی کەوا 25.18% خەرجیەکان بوو، بەلام لەم بودجەدا رێژەیکە کەمبوو تەو بۆ 20.3%، کە ئەمەش بەدنیایەو دەبێت بۆ کەرتیکی دیکە رۆشتبیت. بەپەلی دووھم لە دوو دەیهی رابردوو و لەم یاسا پەسەندکراوەشدا خەرجیەکانی کەرتی ئەمنی بەتایبەت ھەردوو وەزارەتی ناوڤ و بەرگری دیت، کەوا لە دوو دەیهی رابردوو رێژە 17% پیکھیناوە، بەلام لەم پرۆژە یاسا پەسەندکراوەشدا 10.69% پیکدەھینیت.

بەپەلی سێیم خەرجیەکان لە عێراق بۆ کەرتی وزە، وەزارەتی نەوت و کارەبا رۆشتوو، لە دوو دەیهی رابردوو خەرجیەکانی ئەم کەرتە رێژە 14.05% پیکھیناوە، بەلام لە پرۆژە یاسا پەسەندکراوەکەدا بەرزبوو تەو بۆ رێژە 17.97%، واتە کەمبوو تەو کە وەزارەتی دارایی و ناوڤ بەشیکی بۆ ئەم دوو وەزارەتە رۆشتوو.

لەماوێ دوو دەیهی رابردوو دا بەرەوام باس لەرێژە جیاواز بۆ پشکی ھەریمی کوردستان کراو، لەسەرەتاکان پرسەکە گەیشتە سەرۆ 17% و بەدوایدا ھاتە 12.64%، بەلام لە دوو دەیهی رابردوو ھەریمی کوردستان بەرێژە 5.76% خەرجی بۆ کراو، لەم یاسا پەسەندکراوەی 3ی حوزەبران 2024 دا رێژە 9.87% بۆ دانراو ئەگەر خەرجکریت.

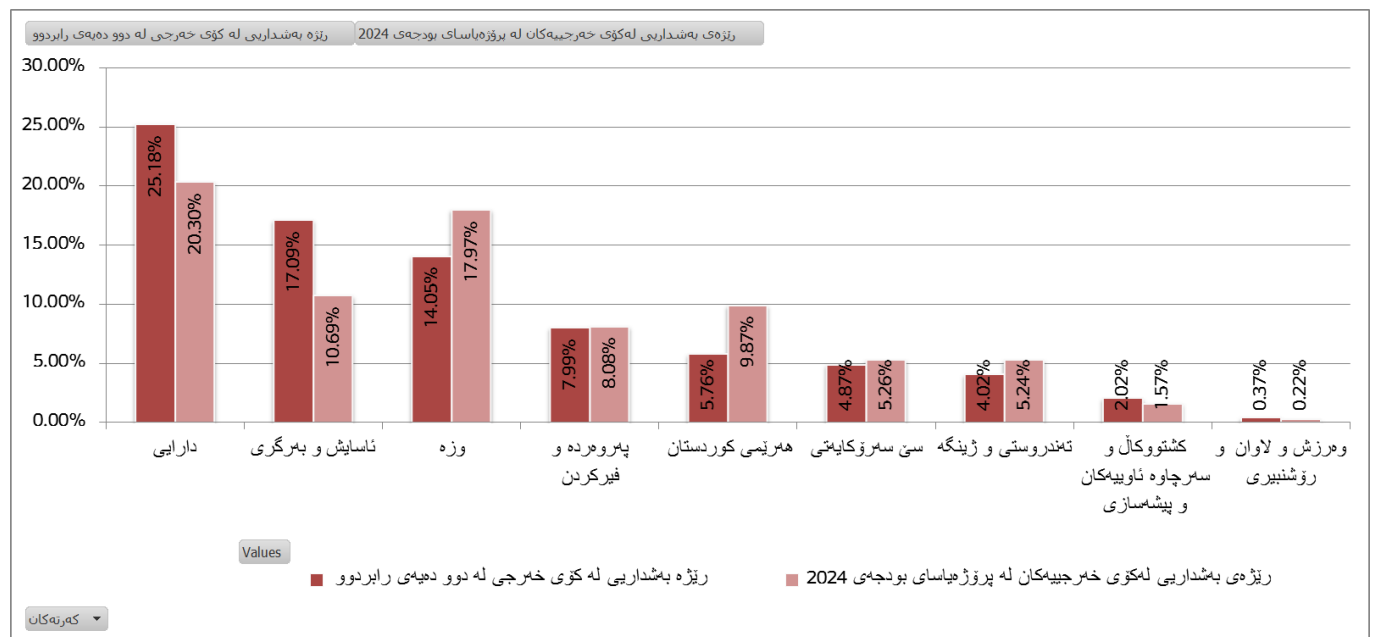
لەسەرۆ ھەموو ئەوانە خراوەرو، ئەوێ زیاتر جیگە تێرامانە رێژە خەرجیەکانی سێ سەرۆکایەتیەیکە عێراق بە بەراورد بە کەرتە

ژێرخانییهکانی وهک تەندرووستی و پەرۆهرده و ژینگه و سه‌رچاوه ئاوییه‌کان و تەنانهت پێشه‌سازی له عێراق. له‌ماوه‌ی دوو ده‌یه‌ی رابردوو سن سه‌رۆکایه‌تییه‌که‌ ریژه‌ی 4.87% کۆی خه‌رجیه‌یه‌کانی بردووه، له به‌رامبه‌ردا پشکی هه‌ر سێ وه‌زاره‌تی کشتووکاڵ، سه‌رچاوه ئاوییه‌کان و پێشه‌سازی ته‌نیا ریژه‌ی 2.02% پێکه‌ینه‌وه و بۆ خه‌رجکراوه. ئەوه‌ی زیاتر جیگه‌ی تێپامانه به‌رزبوونه‌وه ریژه‌ی خه‌رجی ئەم سن دامه‌زراوه‌یه له یاسای بودجه‌ی 2024 بۆ ریژه‌ی 5.26%، له به‌رامبه‌ردا که‌مبوونه‌وه‌ی ریژه‌ی به‌شداریی ئەو سن وه‌زاره‌ته‌که‌ی سه‌ره‌وه بۆ ریژه‌ی 1.57% ب‌روانه گرافیک 1 له خواره‌وه.

هه‌روه‌ها، له‌ماوه‌ی دوو ده‌یه‌ی رابردوو پشکی که‌رتە ژێرخانییه‌کانی وهک تەندرووستی و ژینگه ریژه‌ی 4.02% له خه‌رجیه‌یه‌کانی پێکه‌ینه‌وه، هه‌ردوو وه‌زاره‌تی وه‌رزش و لاوان ریژه‌ی 0.37% پێکه‌ینه‌وه، له‌کاتێکدا عێراق ئیستا به‌ خه‌لاتی دیمۆگرافیا بۆ هه‌بوونی کۆمه‌لگه‌یه‌کی گه‌نج تێده‌په‌ریت و گه‌نج یه‌ک له‌سه‌ر سن کۆمه‌لگه‌یه‌کی پێکه‌هێنیت، به‌لام له یاسای بودجه‌ی 2024 دا خه‌رجیه‌یه‌کان که‌مکراوه‌ته‌وه بۆ ریژه‌ی 0.22%.

له‌کاتێکدا خه‌رجیه‌یه‌کانی ژێرخانی ئابووری و خه‌مه‌تگوزارییه سه‌ره‌تاییه‌کان و دامه‌زراوه‌یه‌کانی دیکه له‌ماوه‌ی دوو ده‌یه‌ی رابردوو به‌وشیوه‌یه بووه، به‌لام له‌دوای درووستبوونی هه‌شده‌ی شه‌عبی له عێراق، له 2015 وه‌ ساڵانه سه‌روو 1 تریلیۆن دیناری بۆ ته‌رخانه‌کراوه، به‌لام چه‌ندی بۆ خه‌رجکراوه له راپۆرتیه‌کانی وه‌زاره‌تی داراییدا نه‌هاتووه. به‌پێی یاسای بودجه‌ی 2024 ده‌سته‌ی هه‌شده‌ی شه‌عبی 4.3 تریلیۆنی دینار بۆ ته‌رخانه‌کراوه، که‌وا به‌س بۆ موچه‌ بێ ته‌رخانه‌کراو له ئەمه‌س‌ا‌دا گه‌یشته‌وه‌ته 3.9 تریلیۆن، له‌کاتێکدا ساڵی رابردوو 3.5 تریلیۆن دینار بووه. ب‌روانه خه‌شته‌ی 1 له‌خواره‌وه له‌باره‌ی داتا و ژماره‌یه‌کان له‌سه‌ر هه‌شده‌ی شه‌عبی له 2015 وه‌ بۆ 2024.

گرافیک 1: دابه‌ش‌وونی ریژه‌ی خه‌رجیه‌یه‌کان بۆ هه‌وت که‌رتو سن سه‌رۆکایه‌تییه‌که‌ و هه‌ریمی کوردستان له 2003 بۆ 2023 و له یاسای بودجه‌ی 2024 عێراق

تیپینی 1: ئەم دوو دەیه خەرجییەکانی سالی 2014 بۆ هەموو کەرتەکان و سن سەرۆکایەتییهکە و هەری می کوردستان ئیدا نییه.

تیپینی 2: ریزهی خەرجییەکانی هەری می کوردستان له کۆی خەرجییەکان بۆ هەموو عێراق کەمتر دەبێت ئەگەر داتاکان 2014 بەردەست بوابه، چونکه لهو سالا دا خەرجییەکانی بۆ هەری می کوردستان له مانگی دووهوه بپا.

تیپینی 3: ئەم خەرجییانەى حەوت کەرت و سن سەرۆکایەتی و هەری می کوردستان له کۆی خەرجییەکانی هەموو کەرتەکان دەرھێنراوه، واته له کۆی گشتی پارەى خەرجکارو له عێراق بۆ ئەو دوو دەیه بهب سالی 2014

تیپینی 4: کەرتی ئەمى له م راپۆرتەدا وهزارهتی ناوڤو و بهرگري دهگرێتتهوه، ریزهی بهشداریی ئەم دوانهش له پاسای بودجەى 2024 وهگرێواوه. خەرجی دامەزرارهکانی دیکەى وهک ئەنجومەنى ناساییشى نیشتمانى، حەشدى شەعبى، نازانسی مخابەرات و دەستەى ناوهچە سنووریبهکان ئیدا نییه.

خشتهى 1: بودجەى بهکارخستن و وهبهرهینانی تهرخانکراو بۆ حەشدى شەعبى له 2015وه بۆ 2024 له عێراق

سەرچاوه	ژمارهى سەرباز	بودجەى تهرخانکراو / دینار			سال	
		بودجەى گشتى	بەرنامەى تايهت	بودجەى وهبهرهینان		بودجەى بهکارخستن
بهیلى بودجەى 2015، 1 تریلیون دینار بۆ هیزهکانی حەشدى شەعبى تهرخانکراوه له بودجەى وهبهرهینان - سیدای لهو سالا دا (10-11)		1,000,000,000,000			2015	
بهیلى بودجەى 2016 له لایهه (28) بودجەى تهرخانکراو بۆ حەشدى شەعبى 1.7 تریلیون دینار و ژمارهى ئەندامەکانى 110 هەزار کەس، بووه لهو سالا دا بودجەى تهرخانکراو بۆ مووچه لایهه (33) 1.152 تریلیون دینار بووه	110,000	1,745,096,520,000		494,000,000,000	1,251,094,520,000	2016
بهیلى بودجەى 2017 له لایهه 1.91 دینار بۆ هیزهکانی حەشدى شەعبى تهرخانکراوه، که 518 ملیار بۆ وهبهرهینان بووه، ههروهه له لایهه 1346 هاتووه بۆ مووچه خزانى حەشدى شەعبى که 12 هەزار زیادیکردووه لهو 1.278 تریلیون بۆ تهرخانکراوه	122,000	1,917,406,004,000		518,200,000,000	1,399,206,004,000	2017
بهیلى بودجەى 2018 له لایهه 152 دینار بۆ هیزهکانی حەشدى شەعبى 1.68 تریلیون دینار بووه، که لهو سالا دا وکۆ له لایهه 157 هاتووه بودجەى تهرخانکراو بۆ مووچه 1.27 تریلیون دینار بووه.	122,000	1,682,989,544,000		294,560,000,000	1,388,429,544,000	2018
بهیلى بودجەى 2019 له لایهه 40 دینار بۆ هیزهکانی حەشدى شەعبى تهرخانکراو بهرزبووهتهوه بۆ 2.592 تریلیون دینار که 2.073 تریلیون بۆ مووچهى سەربازەکان بووه	122,000	2,592,744,759,000		404,560,000,000	2,188,184,759,000	2019
لهم سال عێراق پڕۆگرامى بودجەى نهبووه.		2,592,744,759,000		404,560,000,000	2,188,184,759,000	2020
بهیلى بودجەى 2021 له لایهه 62 دینار بۆ هیزهکانی حەشدى شەعبى 3.292 تریلیون دینار بووه، بهلام 3.547 تریلیون بۆ مووچهى هیزهکان بووه.	122,000	3,777,152,979,000		95,455,483,000	3,681,697,496,000	2021
لهم سال عێراق پڕۆگرامى بودجەى نهبووه.		3,777,152,979,000		95,455,483,000	3,681,697,496,000	2022
بهیلى بودجەى 2023 که بۆ سالاکانى 2024 و 2025، له لایهه 69 هاتووه کۆی بودجەى تهرخانکراو بۆ هیزهکانی حەشدى شەعبى 3.743 تریلیون دینار بووه، که ژمارهى هیزهکانی گهیشتهوهته 238 هەزار، واته بهریزکى 95 (ژمارهیان زیادیکردووه، 3.468 تریلیون دینار بۆ مووچه بووه، لایهه (69).	238,075	4,478,703,300,000	135,000,000,000	573,666,909,000	3,770,036,391,000	2023
له ئەم سال و سالی داهاتوودا عێراق کار به بودجەى 2023 دهکات.	238,075	4,310,111,538,000	135,000,000,000	117,366,909,000	4,310,111,538,000	2024
		27,874,102,382,000		2,997,824,784,000	23,858,642,507,000	کۆى گشتى

سەرچاوه: وهزارهتی دارایی عێراق، به شنی بودجە 2023-1-18

تیپینی 1، سالی 2020 و 2022 عێراق بودجەى گشتی سالا نهبووه، لهم شیکاریبهدا وادانراوه که ژمارهى هیزهکان و برى پارەى تهرخانکراو وهک سالی پینش خۆی بووینت.

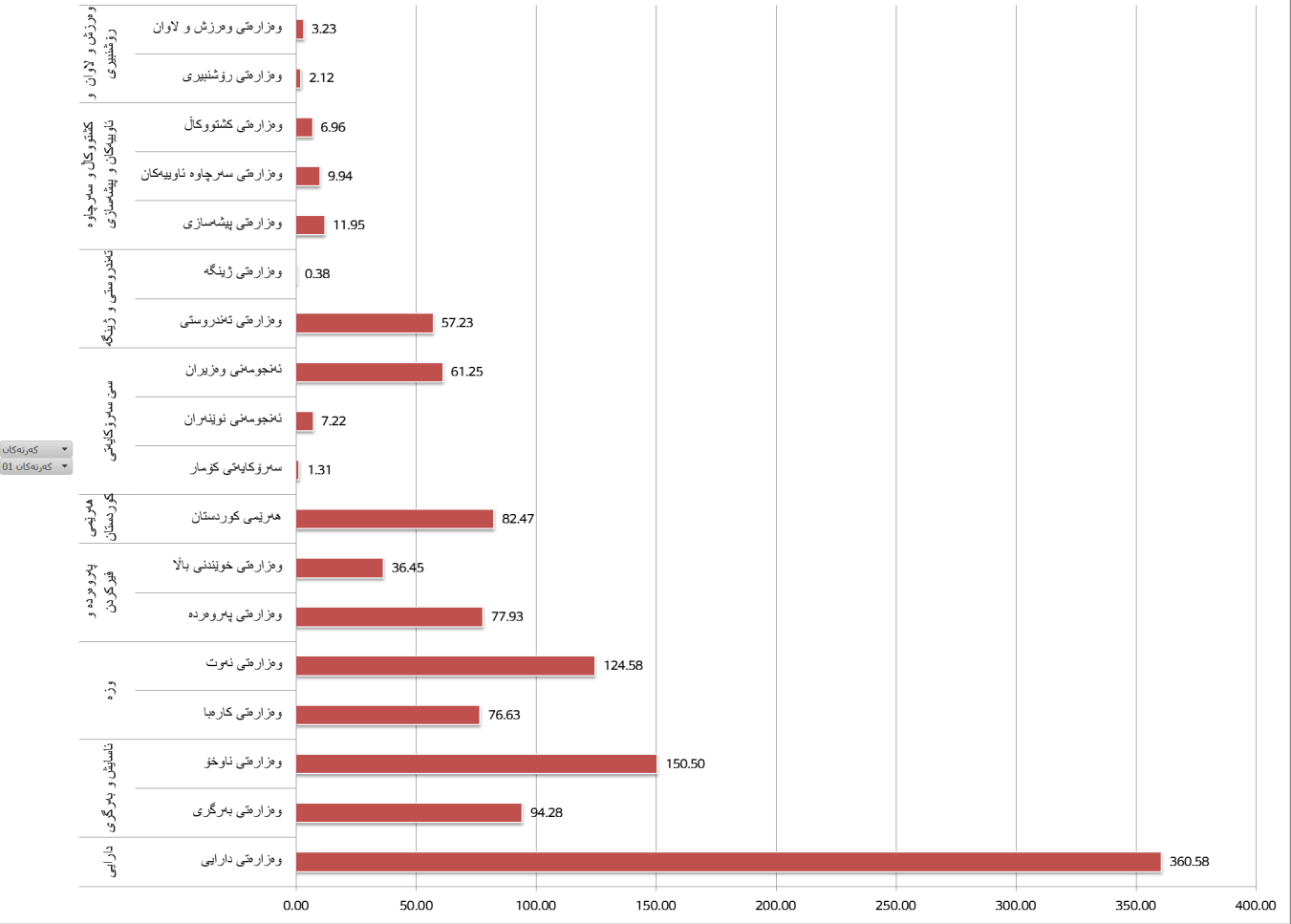
تیپینی 2: بهک دۆلار به 1500 دینار دانراوه

برى خەرجییەکان له دوو دەى رابردوودا

له دوو دەیهى رابردوودا خەرجییەکانی وهزارهتی دارایی بۆ هەموو دامەزرارهکان و وهزارهتەکان له عێراق گهیشتهوهته 1432 تریلیون دینار، واته بهنرخى بانکی ناوهندی 1.1 تریلیون دۆلار، که ئەمەش رهنگدانوهی برى داهاتی نهوتی هەناردەکارو بووه له عێراق کهوا سەروو 1 تریلیون دۆلار داهاتی هەبووه.

له ماوهى سالانى (2003-2023) دا کۆى خەرجییەکان ئەو 7 کەرت و سن سەرۆکایەتییه، به بن هەری می کوردستان 1082 تریلیون دینار بووه، که بهرترینیان وهزارهتی دارایی به برى 360 تریلیون بووه، بهداویدا وهزارهتی ناوڤو به برى 150 تریلیون و کەمترینیان وهزارهتی ژینگه به برى 383 ملیار دینار.

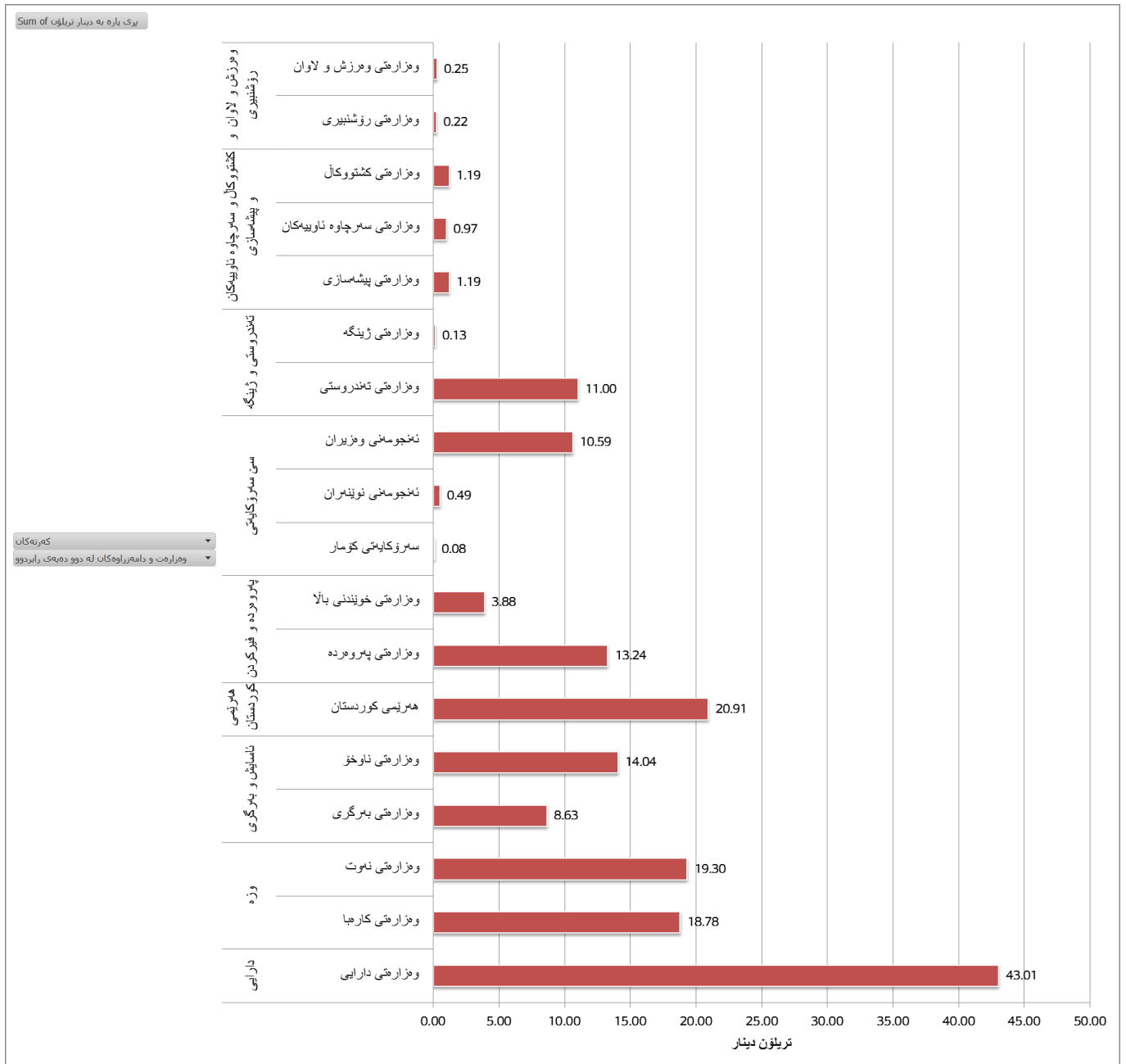
گرافیک 2: دابه‌شووونی بری خەرجییەکان بۆ حەوت کەرت، سن سەرۆکایەتییهکە و هەری می کوردستان له 2003 بۆ 2023

كۆتایی

پروژه‌یاسای بودجه‌ی 2024 عێراق په‌سه‌ندکرا، به‌لام به‌پێی کورته‌هێنانی زیاتر و والاکردنی ده‌سه‌لاتی ئه‌نجومه‌نی وه‌زیران بۆ خه‌رجکردنی 2 تریلیۆن دیناری دیکه بۆ پارێزگاکانی عێراق به‌بێ پارێزگاکانی هه‌ریمی کوردستان. به‌مشێوه‌یه‌ش بێت ئه‌وا کۆی گشتی خه‌رجیه‌کان له عێراق له پروژه‌یاساکه‌دا ده‌گاته سه‌روو 213 تریلیۆن دینار، نه‌وکه له راپۆرتی کۆتایی خه‌رجیه‌کانی وه‌زارهتی دارایی عێراق.

گرافیک 3: دابه‌شووونی بێی خه‌رجیه‌کان بۆ سه‌وت که‌رت، سێ سه‌رۆکایه‌تییه‌که و هه‌ریمی کوردستان له‌یاسای بودجه‌ی 2024 دا.

سەرچاوه: په‌رله‌مانی عێراق، 2024-06-03 و وه‌زارهتی دارایی عێراق.

له‌ماوه‌ی دوو ده‌یه‌ی رابردوودا له‌سه‌ره‌تای سالیانی خه‌رجیه‌کان جگه له زیادبوونی سال به سالی خه‌رجیه‌کان به‌تایه‌تیش بۆ که‌رتی ئه‌منی و سه‌ربازی، خالیکی جیگه‌ی سه‌رنج خه‌رجیه‌کانی سێ سه‌رۆکایه‌تی له عێراق له 2006 دا خه‌رجیه‌کانی سه‌رۆکایه‌تی کۆمار 70 ملیار، ئه‌نجومه‌نی نوێنه‌ران 69 ملیار و ئه‌نجومه‌نی وه‌زیران 66 ملیار بووه، به‌لام له 2023 دا خه‌رجیه‌کانی ئه‌نجومه‌نی وه‌زیران ده‌گاته 10.2 تریلیۆن، خه‌رجیه‌کانی ئه‌نجومه‌نی نوێنه‌ران ده‌گاته 582 ملیار و خه‌رجیه‌کانی سه‌رۆکایه‌تی کۆمار که‌مه‌ده‌بێته‌وه بۆ 71 ملیار، بۆ

ئەمسالیئەش وادانراوە خەرجییەکانی پەرلەمان 485 ملیار، سەرۆکایەتی کۆمار 84 ملیار و ئەنجومەنی وەزیران 10.5 تریلیۆن بێت.

لە کۆتاییدا، خەرجییەکانی عێراق وەک ئەوەی لە بودجەدا دادەنرێت لە وەزارەتی داراییەوه پەسەند ناکرێت، چونکە جگەلەوێ نیوێ سأل دەپروات ئینجا بودجەکە پەسەند دەکرێت، بەلکو خەرجییەکان لەسەر داھاتی بەدەستھاتووێ لە نەوتەوێیە.

سەرچاوەکان

وزارة المالية، جمهورية العراق، " *Mof.gov.iq*, mof.gov.iq/pages/MOFPublicReports.aspx. Accessed 1 June 2024

وزارة المالية، جمهورية العراق التقارير المالية العامة. " *Mof.gov.iq*، وزارة المالية. mof.gov.iq/pages/ar/FinalAccounting.aspx. Accessed 03 May 2024